

Poslední šance na přežití

Projekt záchrany severního bílého nosorožce

Dana Holečková

Královédvorské samice severního bílého nosorožce Nájín a Fatu v rezervaci Ol Pejeta v Keni. (dh)

Souhrn

Cílem projektu ZOO Dvůr Králové *Poslední šance na přežití* je pokusit se zachránit před vyhynutím severní poddruh nosorožce širokohubého (*Ceratotherium simum cottoni*). Je realizován jako mezinárodní projekt ve spolupráci s organizacemi Back to Africa, Fauna and Flora International, Kenya Wildlife Service a keňskými rezervacemi Ol Pejeta a Lewa Conservancy. Je realizován pod záštitou Světové asociace zoologických zahrad a akvárií pod číslem WAZA 08017. Podporuje jej skupina specialistů pro africké nosorožce AfRSG, která je členem IUCN (Mezinárodní unie na ochranu přírody), Výbor pro životní prostředí parlamentu České republiky a UNESCO (na jednání v Kanadě v létě 2008 byla ČR požádána, aby jej podpořila). Získal záštitu a podporu takových osobností jakými jsou předsedkyně České komise pro UNESCO prof. RNDr. Helena Illnerová, CSc., bývalý ministr životního prostředí RNDr. Martin Bursík a dokonce princ William z Velké Británie.

Projekt je realizován ve spolupráci těchto partnerů:

- ZOO Dvůr Králové, ČR
- rezervace Ol Pejeta Conservancy, Keňa
- ministerstvo životního prostředí Kenya Wildlife Service, Keňa
- rezervace Lewa Conservancy, Keňa
- nezisková organizace Back to Africa, JAR
- FFI (Fauna & Flora International), ochránářská organizace podporovaná královnou, Spojené království

Odběr semene samci Sunimu týmem IZW Berlin. Odebrané semeno je ukládáno do lahvičky. Zleva přihlíží Dr. Moucha, Dr. Hildebrant, Bc. Hrubý, J. Žďárek. Odběr provedl dr. Hermes (dole). (dh)

Dr. Robert Hermes kontroluje po skončení odběru kvalitu semene samce Suniho v improvizované laboratoři v přípravně ošetřovatelů v pavilonu nosorožců. (dh)

Zástupci těchto partnerů, z nichž někteří jsou členy Africké skupiny specialistů pro nosorožce (AfRSG), která je členem IUCN (International Union Conservancy of Nature), jsou členy odborné komise řídící projekt. Komise na svých pravidelných zasedáních bude stanovovat další postup chovu zvířat v keňské rezervaci tak, aby bylo co nejdříve dosaženo reprodukce. Přitom budou pod odborným dohledem. Jejich rohy budou vybaveny miniaturními vysílačkami, aby je bylo možno trvale sledovat i na velkém prostoru. Současně budou i nadále monitorovány reprodukční cykly samic a bude pokračovat výzkum reprodukce.

Nosorožci zůstanou majetkem ZOO Dvůr Králové a odborníci ze zoo se budou podílet na řízení projektu a dohlížet tak na osud svých zvířat.

Nosorožec širokohubý neboli tuponosý či bílý (*Ceratotherium simum*) obýval dva oddělené areály vzdálené od sebe skoro dva tisíce kilometrů. Areál rozšíření severního poddruhu (*C. s. cottoni*) zahrnoval savany střední Afriky na západ od řeky Nil. Jižní poddruh (*C. s. simum*) se vyskytoval na jihu Afriky po řeku Zambezi. Zatímco jižní poddruh byl v přírodě téměř vyhuben počátkem 20. století, kdy přežil v jediné lokalitě v JAR, severní poddruh se dostal na pokraj vyhubení právě dnes.

Jižní poddruh byl objeven v oblasti Kimberly v Jihoafrické republice v roce 1817. Severní poddruh byl objeven v Ugandě až v roce 1908. Vzhledem se poddruhy příliš neliší, genetická rozdílnost však byla prokázána. Druh byl široce rozšířen před několika tisíci lety v jižní a východní Africe a žil i v Keni a Tanzanii. Na vymizení bílého nosorožce z těchto lokalit se podílela dočasná změna klimatu vyvolaná poslední dobou ledovou.

Kolem roku 1910 přežilo v jediné lokalitě v oblasti dnešního parku Hluhluwe-Umfolozí v JAR snad jen deset až patnáct jižních bílých nosorožců (LANG 1927). Přísnou ochranou stoupl do roku 1970 počet na dva tisíce kusů, a proto začala být nadbytečná zvířata úspěšně přemísťována do různých oblastí Afriky. Dnes tvoří divokou populaci již více než osmnáct tisíc kusů a tento nosorožec byl reintrodukován do nových lokalit v JAR, Botswaně, Zimbabwe, Namibie, Keni, Svazijska a Ugandy.

Severní bílý nosorožec byl začátkem 20. století poměrně běžný. Ještě v roce 1920 žily dva až tři tisíce kusů. Jejich počty se snižovaly zejména v důsledku nekontrolovaného lovu. V roce 1938 byl v Kongu založen Národní park Garamba, kde v té době žilo asi sto severních bílých nosorožců. V důsledku ochrany se populace v tomto parku zvětšila do roku 1961 na jeden tisíc až třináct set jedinců. V důsledku občanských válek od 60. let 20. století populace ve všech státech výskytu klesala a stoupala, až nakonec v roce 1984 zbyli tito nosorožci jen v Garambě, a to v počtu čtrnácti kusů.

Zoolog Bc. Jiří Hrubý odřezává Sunimu roh, který drží na špičce ošetřovatel Jan Žďárek. (dh)

Vrchní ošetřovatel Miroslav Pochylý kontroluje na přístroji měřící tepovou frekvenci zdravotní stav nosorožce při usnutí. (dh)

Zásluhou intenzivní ochrany a finanční podpory počet stoupl na třicet dva do roku 1995 (HOLEČKOVÁ a BOBEK 2000). V roce 2007 žila snad ještě tři až čtyři zvířata, která se ale v roce 2009 nepodařilo nalézt. Pravidelně se ale objevují zprávy z jižní Sudánu sousedícím s národním parkem Garamba o nepotvrzených pozorováních asi tří zvířat (CRAIG úst. sděl.). I když do doby transportu českých nosorožců do Keni nebyli nalezeni, nebyly nalezeny ani mrtvolky posledních zvířat v Garambě, může se tedy jednat o stejné jedince, kteří odešli z parku před útoky pytláků do neobydlené, nepřístupné a pro člověka nehostinné oblasti jižního Sudánu. Velkou nadějí je zpráva ze samého konce roku 2009, kdy posádka ruského vrtulníku pozorovala v oblasti Shambe v jižním Sudánu tři nosorožce. Je to první hodnověrné pozorování posledních divokých severních bílých nosorožců.

V zajetí je drženo jen osm severních bílých nosorožců, z toho sedm je v majetku ZOO Dvůr Králové, která jako jediná na světě tohoto nosorožce pětkrát rozmnožila. První mládě – samec Suni – se narodilo v roce 1980. V roce 1983 a 1989 porodila stejná matka, Nasima, dcery Nabire a Nájín. Poslední mládě, také samičku, porodila předčasně v roce 1991 mrtvou. Její poslední odchované mládě, samice Nájín, zabřezla v téměř jedenácti letech po té, co byl v roce 1998 ze San Diega v USA po devíti letech navrácen královédvorský chovný samec Saút. Saút odešel do Wild Animal Park San Diego ještě se dvěma samicemi (Nola a Nádí) z královédvorské zahrady v rámci mezinárodně iniciované snahy o rozmnožení dalších samic severních bílých nosorožců držných do té doby v královédvorské zahradě. Tehdy jim bylo pouhých 14 let a Saút byl zaručeně chovný, neboť je otcem samce Suniho narozeného ve Dvoře Králové v roce 1980. Do WAP San Diego byl dovezen ještě samec Angalifu ze Zoo Chartum. Saút později kolem roku 1995 opakovaně pářil samici Nádí, ale k touženému rozmnožení nedošlo. Protože Saút byl zcela nepřibuzný k samici Nájín, která v polovině 90. let 20. století dospívala, požádala ZOO Dvůr Králové v roce 1996 o jeho navrácení, k čemuž po dvou letech jednání a příprav došlo v srpnu 1998 (HOLEČKOVÁ 2001).

Nájín porodila v červnu 2000 prvního severního bílého nosorožce narozeného v zajetí ve 2. generaci – samičku Fatu nazývanou Mládě milénia (HOLEČKOVÁ a BOBEK 2000, HOLEČKOVÁ 2001). Od té doby se nosorožce nepodařilo rozmnožit, a to ani přirozeným pářením, ani umělou inseminací, která byla provedena šestkrát (HOLEČKOVÁ 2008). Z důvodu asistované reprodukce byli nosorožci celkem 29 x uspáni, což je vystavilo značnému riziku, protože uspání může být pro nosorožce, kterým nelze změřit před zákrokem ani EKG, ani provést žádné preventivní vyšetření, i smrtelné.

Tisková konference 9. 12. 2009 v ZOO Dvůr Králové. Účastníci se jí členové představenstva zoo J. Bém, RSDr. Ing. O. Ruml, Ing. J. Tábořský, ředitelka RNDr. D.Holečková, zástupce ředitelky Ing. M. Špráchal a zoolog RNDr. P. Moucha. (zc)

Příprava transportu byla prováděna ve spolupráci s českým velvyslanectvím v Keni – jednání velvyslankyně Gity Fuchsové a ředitelky zoo Dany Holečkové v Nairobi 16. 12. 2009. (az)

Zatímco v přírodě se bílí nosorožci množí výborně a v chráněných oblastech činí roční přírůstek až 10 %, v zajetí se množí obtížně a nepravidelně (HOLEČKOVÁ a SMRČEK 2008, EMSLIE a BROOKS 1999). Samice totiž nevykazují normální hormonální cykly a buď se vůbec nepáří a nebo po páření nezabřežnou. Důvody blokování cyklů samic nejsou dosud objasněny a pravděpodobně souvisí s potřebou přirozeného sociálního a teritoriálního chování, které se v zoologických zahradách přes maximální snahu nedaří navodit (HOLEČKOVÁ 2008).

Nosorožec bílý se na rozdíl od listožravého nosorožce černého, správně dvourohého (*Diceros bicornis*), živí spásáním trávy. K tomu má přizpůsobeny pysky, které tvoří jakousi lištu. Proto se odborně jmenuje širokohubý. Váží 1500–2500 kg a je dvakrát větší než nosorožec dvourohý. Oba druhy mají dva rohy a liší se velikostí a způsobem výživy. Název nosorožec bílý vznikl špatným překladem holandského slova *wijd* (široký) do anglického *white* (bílý). Barevně se bílý a černý nosorožec neliší, neboť oba jsou šedí nebo mají kůži zabarvenou podle bahna, ve kterém se s oblibou válejí.

Nosorožec bílý je více sociální nežli nosorožec černý. Na jednom teritoriu žije jeden dominantní samec, obvykle 1 až 3 podřízení dospělí samci, a samicemi s jejich mláďaty. Samice mají domovské okrsky velké 6–20 km² a mohou překrývat několik teritorií samců. Samice odchází před porodem ze skupiny a několik měsíců žije sama s malým mládětem. Do první říje přichází ještě, když kojí a páří se se samcem v přítomnosti asi půlročního mláděte. Mládě chodí obvykle před samicí a s matkou setrvává dva až tři roky, respektive do porodu dalšího potomka. Potom matka starší mládě odežene. Tento opuštěný nedospělý a velikostně nedorostlý jedinec se připojuje k jiným dospělým samicím nebo mladým jedincům.

Krátce z historie

Severní poddruh nosorožce bílého neboli tuponosého či širokohubého (*Ceratotherium simum cottoni*) objevila věda až v roce 1908, kdy obýval savany a řídké lesostepi na území pěti států střední Afriky. V 60. letech 20. století žilo v přírodě ještě 2 250 kusů a severní poddruh byl početnější než jižní (*Ceratotherium simum simum*), který se vyskytoval zejména na území Jihoafrické republiky. V důsledku pytláctví došlo ke snížení početnosti na 700 jedinců v roce 1970 a do roku 1981 zůstalo v přírodě méně než 350 kusů. Nosorožčí rohy putovaly na černý trh, zejména v Asii a Jemenu. Zabíjení posledních zvířat ještě zintenzívnilo, a tak v roce 1984 zbývalo v tehdejší Zairu (dnešní Demokratické republice Kongo) již jen patnáct jedinců v jediném národním parku Garamba, který byl vyhlášen právě kvůli těmto nosorožcům za světové kulturní dědictví UNESCO.

Trénink procházení bednou a pobytu v ní – samec Súdán. (dh)

Samec Súdán vstupuje do tréninkové bedny. (dh)

Ochrana zbytkové populace byla od roku 1984 finančně podporována především Světovým fondem pro přírodu (World Wide Fund for Nature – WWF), Frankfurtskou zoologickou společností (Frankfurt Zoological Society – FZS), Fondem světového dědictví (World Heritage Fund – UNESCO) a Mezinárodní nadací pro nosorožce (International Rhino Foundation – IRF). Na základě této podpory se divoká populace rozrostla do roku 1993 až na 32 kusů (v letech 1984–1995 bylo poskytnuto přes 3 miliony amerických dolarů). Po roce 1995 došlo k několika občanským válkám a nosorožce začali vybíjet pytláci zejména ze Súdánu. V roce 2005 bylo na základě mezinárodního úsilí dohodnuto, že bude ze zbylých asi 10 zvířat 5 kusů odchyceno a přemístěno do rezervace Ol Peteja v Keni. Bohužel k tomuto přesunu nikdy nedošlo, neboť akce byla zpolitizována a „západní ochránci“ byli osočeni, že chtějí na zvířatech zbohatnout. Byli dokonce napadeni ochránci v Garambě a původní příslib přesunu nosorožců byl zrušen. Zbýlá zvířata zůstala zcela bez ochrany na pospas pytlákům. Během průzkumu v roce 2007 byl v Garambě spatřen jeden nosorožec a nalezeny stopy dalších zvířat. Bylo odhadnuto, že tam žijí asi 3–4 jedinci. V roce 2008 poslední nosorožce marně hledali stopaři. Pozitivní bylo jen zjištění, že nenalezli žádné mrtvoly, které by na místě musely zůstat, pokud by nosorožci padli za oběť pytlákům. V létě 2008 se objevily zprávy, že 3 nosorožce viděli vojáci v jižním Súdánu, který sousedí s Garambou.

Protože v přírodě žije snad posledních několik zvířat, je severní nosorožec bílý nejvzácnější formou nosorožce na světě a stojí na samém pokraji vyhubení. Situace v zajetí je také kritická. Celkem žije mimo Afriku osm kusů, šest v ZOO Dvůr Králové a pár (samec je majetkem Zoo Chartúm a samice ZOO Dvůr Králové) drží San Diego Wild Animals Park. **ZOO Dvůr Králové jako jediná na světě opakovaně tyto nosorožce rozmnožila, ale poslední mládě ze čtyř odchovaných se narodilo v červnu 2000.** Potenciálně chovni jsou jen dva samci a dvě samice žijící ve Dvoře Králové nad Labem. Ostatní zvířata jsou již příliš stará nebo neschopná rozmnožování. Samice Nabire by se snad mohla využít jako nositel vajíček pro emyotransfer, tato technika ale nebyla nikdy úspěšně na nosorožcích provedena ani jiných lichokopytnících provedena.

V čem je problém

Chov bílých nosorožců se v zoologických zahradách bohužel přes veškerou snahu nedaří **pravděpodobně z důvodu absence potřebného sociálního a teritoriálního chování**, bez něhož samice buď vůbec nevykazují říjí, nebo i přes opakovanou páření nezabřeznou. Přítom držení zvířat je snadné, potravně nejsou jako spásací trávy náročný, a proto bez problémů žijí v zajetí i 40 let. Populace jižní formy v zajetí čítá podle poslední plemenné knihy více než 750 zvířat, ročně se ale narodí méně než 15 mláďat a porody nepokryjí ani přirozené úhyny.

Letadlo přiletělo pro nosorožce odpoledne 19. 12. 2009 na pražské letiště. (jz)

Skládání beden z nákladních vozů na palety v hale na letišti. (jz)

S nosorožci se na letišti rozloučila velvyslankyně ČR v Keni Gita Fuchsová. (jz)

Velikost populace stagnuje v důsledku každoročních dovozů nových jedinců z jihoafrických rezervací, bez nichž by postupně vymírala. Pokud by v zajetí probíhalo normální pravidelné rozmnožování jako v přírodě, pak by se ročně muselo narodit 50 až 75 mláďat. To se ale bohužel neděje, i když některé zoo zaznamenaly desítky odchovů. Při bližším prozkoumání se bohužel zjistí, že se obvykle rozmnožovala buď opakovaně jen některá zvířata a velmi často bylo rozmnožení vázáno výhradně na dovoz nových zvířat z Afriky. **Proto není reálné udržet populaci severní formy v zajetí.**

Snaha o rozmnožení v zajetí

První mládě se narodilo ve Dvoře Králové v roce 1980 (samec Suni), druhé v roce 1983 (samice Nabire), ale z celého stáda tvořeného dvěma samci (Saut a Sudán) a čtyřmi samicemi (nesárí, Nádí, Nola a Nasima) byla chovná jen trojice, a to samice Nasima, která se narodila v roce 1965 v Ugandě a otcí jejích mláďat se stali postupně oba samci, odchycení stejně jako ostatní samice v roce 1975 v jižním Sudánu. Protože začátkem 80. let 20. století byla v přírodě situace již kritická, rozběhl se výzkum reprodukčních cyklů v královédvorské zahradě a pro nosorožce byl postaven nový pavilon. Zároveň bylo v rámci mezinárodních jednání dohodnuto, že část stáda bude přemístěna do jiné zoo v teplém klimatu, která má dobré výsledky v chovu jižní formy nosorožce bílého. **Proto v roce 1989 bylo trio 14 let starých zvířat** (chovný samec Saút a odchytové samice Nola a Nádí) **deponováno do Wild Animal Park San Diego v USA. Všichni doufali, že se ve slunné klimaticky příznivé Kalifornii ve výběhu velkém 45 hektarů se dosud nechovné samice začnou množit.** K nim byl dovezen ještě samec Angalifu ze ZOO Chartum. Bohužel ani chov v této zoo, která zaznamenala několik desítek odchovů u jižní formy nosorožce bílého, nevedl k rozmnožení.

Od počátku 90. let 20. století probíhá výzkum cyklů samic královédvorské zahrady ve spolupráci s Veterinární univerzitou Vídeň. Od roku 2001 začal **výzkum asistované reprodukce týmem veterinárních odborníků z Berlína (IZW).** Dosud proběhlo více než 60 pokusů o umělé oplodnění samic obou poddruhů bílých nosorožců. Většina byla neúspěšná, i když se do května 2009 narodila 3 mláďata (samečci) od dvou samic (Zoo Budapešť a Zoo Madrid). V ZOO Dvůr Králové nebyl žádný z šesti pokusů u dvou samic úspěšný. V rámci tohoto výzkumu bylo od roku 2001 provedeno 29 uspání šesti severních bílých nosorožců. Bohužel to k rozmnožení nevedlo, stejně jako opakovaná páření chovné samice Nájín.

Bedny s nosorožci v trupu letadla a ošetřovatel Jan Žďárek. (az)

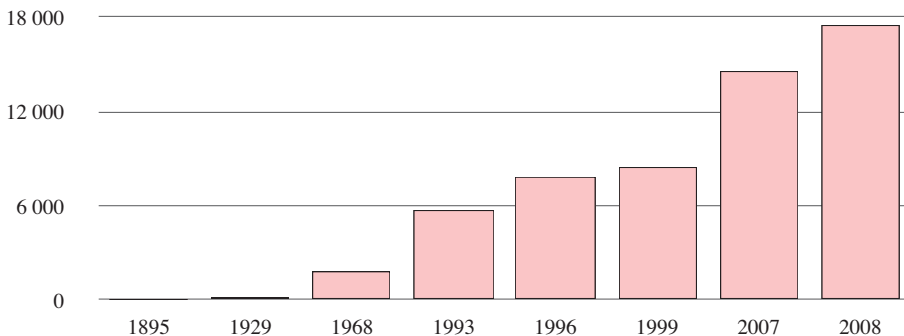
Kontrolu samice Nájín v průběhu letu provádí ošetřovatelka Berry White. (jz)

Vykládání beden s nosorožci na letišti v Nairobi v noci 20. 12. 2009. (jz)

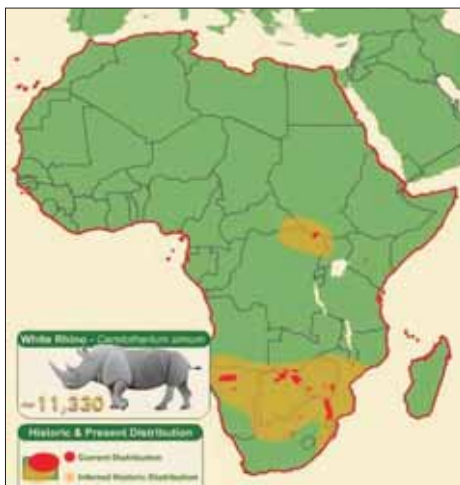
Podobný výzkum probíhal i v San Diegu, ale také bez úspěchu s výjimkou opakovaných páření Saúta a Nádi kolem roku 1995. Dnes tam zůstal starý pár, který je již nechovný, neboť samici byly odebrány vaječnky a samec nemá sperma vhodné k přirozenému oplodnění.

Vývoj divoké populace nosorožců širokohubých jižních od roku 1895

V přírodních podmínkách se množí bílí nosorožci velmi dobře

Situace je zcela opačná v přírodě, kde samice rodí každé dva až tři roky a **populace meziročně vzrůstá o 6,5 až 10 %**. Dokládá to historie jižního poddruhu nosorožce bílého (*Ceratotherium simum simum*), kdy před 100 lety žilo v jižní Africe v jediné lokalitě (Umfolozi) pravděpodobně jen posledních 10 kusů, které zachránila ochrana bílých farmářů. Tato zvířata založila dnešní populaci tvořenou již téměř 18 tisíci jedinci. Dnes je jižní bílý nosorožec nejběžnější formou nosorožce.

Mapa rozšíření nosorožce širokohubého.
Červená – současný výskyt, žlutá – původní výskyt.
(www.rhinos-irf.org)

Kolona vozů vyjíždí z Nairobi ráno 20. 12. 2009. (jz)

Ó, náhlý déšť již zvířil prach a čilá laň teď běží s houfcem gazel k úkrytům. (dh)

První nákladní vůz s nosorožci projíždí blánou do Ol Pejeta. (dh)

Cíle projektu přemístění zvířat do přírodních podmínek

Cílem projektu je navození přirozeného rozmnožování u reprodukce schopných zvířat z královédvorské zoo v naprosto bezpečné přírodní lokalitě bez pytláků i predátorů. Protože v původním areálu rozšíření poddruhu neexistuje žádná bezpečná lokalita, bylo po bedlivém zvažování a návštěvě JAR a Keni rozhodnuto, že projekt bude realizován v rezervaci Ol Pejeta Conservancy v Keni.

Pokud to jen bude možné a budou nalezeni divocí severní bílí nosorožci, bude vyvinuto maximální úsilí pro výhledové spojení posledních jedinců ze zajetí s posledními jedinci z přírody. Pokud ne, je cílem produkovat jak čistokrevné severní bílé nosorožce tak i křížence, což je doporučováno AfRSG při IUCN a dalšími odborníky.

Na realizaci projektu by se měli dlouhodobě podílet jak čeští odborníci, tak skupina specialistů pro africké nosorožce (AfRSG) a další odborníci a organizace, zejména keňská agentura ochrany přírody (Kenya Wildlife Service), pracovníci rezervací Ol Pejeta a Lewa v Keni. Nezisková jihoafrická organizace Back to Afrika je spolu s organizací Fauna and Flora International (FFI) pověřena zajištěním finančních prostředků pro realizaci projektu včetně transportu.

Rezervace Ol Pejeta

Rezervace Ol Pejeta v Keni byla odborníky na africké nosorožce (AfRSG) označena jako nejvhodnější, protože leží nedaleko oblasti původního výskytu a má velmi podobné klimatické podmínky. Vzhledem k vysoké nadmořské výšce se zde nevyskytuje spavá nemoc, která je smrtelně nebezpečná pro nosorožce dovezené z mírného klimatu. Keňa sousedí se Súdánem, kde byli dle hodnověrných zpráv v létě 2008 pozorováni 3 severní bílí nosorožci. V roce 2005 byla právě rezervace Ol Pejeta vybrána pro umístění posledních zvířat z národního parku Garamba v Kongu. Proto je jak klimaticky, tak i politicky nejvhodnější pro příjem případných posledních zvířat z přírody. Současná vládní politika a ochrana nosorožců je zde tak propracovaná, že bezpečnost zvířat, pro něž navíc bude ohrazeno a hlídáno území uvnitř rezervace, je zaručena.

Transport 19.–20. 12. 2009

Transportu předcházela nejen pečlivá příprava, ale zejména mediálně podporovaná nespravedlivá kritika zahrady a organizovaná snaha několika jednotlivců projektu zabránit, obvykle pod záminkou „dobra“ zvířat, kuloárně podporovaná nepodloženými a zcela smyšlenými informacemi pomlouvající činnosti zoo a jejich partnerů. Zároveň byly manipulovány údaje a celý projekt byl záměrně zpolitizován.

První byla skládána bedna se samicí Nájjin. (dh)

Vedoucí chovu zvířat v Ol Pejetě Batién Craic řídil skládání beden s nosorožci. (dh)

Cílem kritiků bylo ve skutečnosti zneužít tento unikátní projekt a nosorožci se stali rukojmími, kterými mělo být negativně ovlivněno jak veřejné mínění, tak zejména příslušné úřady. Ne náhodou celá situace smutně připomínala napadání ochránců v roce 2005 v Keni.

Naštěstí zdravý rozum zvítězil, všechny zákonné podmínky byly řádně splněny a doloženy a mohlo dojít k dlouho připravovanému transportu.

Transport byl připravován i ve spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí a českou ambasadou v Keni, kde klíčovou roli sehrála česká velvyslankyně Gita Fuchsová, která opakovaně navštívila rezervaci Ol Pejeta a jednala s keňskými ministertvem životního prostředí a dojednala mimo jiné i policejní doprovod konvoji s nosorožci.

Nosorožci byli na transport pečlivě připravováni, zejména více než měsíc navykání na transportní bedny a pobyt v nich. Do výběhu procházela všechna zvířata koridorem, na jehož konci byla umístěna transportní bedna. Stejným koridorem pak procházeli dopoledne 19. 12. 2009 při nakládání. Transportní bedny vyrobila podle požadavků dr. Pete Morkela královédvorská firma Stafi sídlící v zoo. Tento veterinář odpovídající za transport zvířaty v zoo zkontroloval asi měsíc před transportem a trávil s nimi týden před nakládkou. Doprovázel je během cesty. Dle potřeby sedoval a zůstal s nimi první týden v Keni. Měsíc s nosorožci ve Dvoře Králové strávila také anglická ošetřovatelka Berry White, která se o ně bude starat první měsíce v Keni. Aby adaptace probíhala co nejlépe, doprovázeli nosorožce také pracovníci královédvorské zoo, při transportu MVDr. Jiří Váhala (praktický veterinář zahrady 30 let) a zkušený ošetřovatel nosorožců Jan Žďárek, kterého začátkem ledna 2010 vystřídal další ošetřovatel Ing. Pavel Petržílek.

Nakládání zvířat proběhlo od 8 hodin ráno a první kamion se samicemi Nájin a Fatu vyrazil na cestu před 11 hodinou dopoledne. Druhý se samci Sudánem a Suni vyrazil o další dvě hodiny později. Protože bylo mrazivé počasí, byly silnostěnné dřevěné bedny s kovovou konstrukcí a gumovou podlahou zakryty plachtami, aby do nich netáhlo stropním kontrolním otvorem. Kamiony byly vybaveny agregáty, aby mohl být prostor pod plachtou, kde byly umístěny bedny, vytápěn. Jak se ukázalo, nosorožci produkovali sami tolik tepla, že topení bylo v kamionech vypnuto, protože hrozilo přehřátí zvířat. Teplota v bednách byla navzdory venkovnímu mrazu kolem 16°C. Aby byla cesta obou kamionů co nejplynulejší, doprovázely je vozy dopravní policie a to ze Dvora Králové nad Labem až na letiště v Praze Ruzyni. Na letišti byly ve vytápěné hale bedny přeloženy na speciální palety, kde byly umístěny a ochráněny před průnikem moči a vody mimo ně.

Bedna je na místě před dveřmi do bomy a chystá se její otevření. (pr)

Bednu se samičí Fatu symbolicky společně otevřeli ministr životního prostředí Keni Noah Wekesa a Dr. Dana Holečková ředitelka ZOO Dvůr Králové. (pr)

Dopravní letadlo společnosti Martinair – obří Boeing 727 přistál kolem 15 hodiny na letišti v Praze, kde si udělalo právě kvůli nosorožcům mimořádnou zastávku na pravidelné lince Amsterdam – Nairobi. Pak již proběhlo jejich naložení do letadla. Kromě pracovníků zahrady a mnoha novinářů, kteří sledovali transport od ranních hodin až do doletu, se s nosorožci přišli až do letadla rozloučit česká velvyslankyně v Keni Gita Fuchsová a Hynek Kmoníček z ministerstva zahraničních věcí.

Z Prahy letadlo vzlétlo po 18 hodině a v Nairobi přistálo v 3.30 keňského (1.30 českého) času. Vlastní let ve výši asi 3–3,5 km trval jen 7,5 hodiny a byl velmi klidný. Se zvířaty mohlo cestovat jen pět lidí, proto dostali přednost dva ošetřovatelé a dva veterináři a kameraman BBC. Ostatní doprovod včetně ředitelky zahrady musel letět do Keni předem, kde byla provedena kontrola bom a diskutována první doba adaptací nosorožců.

Na letišti v Nairobi bylo vše dokonale připraveno, bedny s nosorožci byly velmi rychle přeloženy na otevřené nákladní vozy společnosti DHL a papírově odbaveny. Na cestu s řadou doprovodných vozů a místní policie se celá kolona vydala kolem 7.30 hod. Policejní doprovod zajistila konvoji česká ambasáda v Keni a na zvířata čekal český konzul Jaroslav Mandys a spolu s obchodním atašé je doprovodil až do rezervace a účastnil se vykládání zvířat.

Celá kolona dorazila do Ol Pejeta kolem 13 hodiny odpoledne a zvířata byla skládána postupně v pořadí, jak byla v Čechách naložena. První byla vyložena samice Nájín, pak Fatu a následovali samci Suni a Sudán. Všichni nosorožci přestáli cestu bez problémů, řadu hodin leželi a spali a nejspokojenější se jevil nejstarší již 36 let starý samec Sudán, který se narodil v Sudánu v roce 1973 nebo 1974. Zjevně důvodem byl jednak jeho vynikající zdravotní stav, a zejména mnohé životní zkušenosti včetně stěhování.

Adaptace na život v přírodních podmínkách

Po přesunu do Keni byli nosorožci umístěni do bomy – systému ohrazených dvorků. Již druhého dne byli přepuštěni do větších částí bomy s vegetací. Příjemným překvapením bylo, že všichni čtyři nosorožci se začali pást na rostlé vegetaci, i když základem jejich krmné dávky bylo předkládané seno. V první etapě adaptace budou převedeni z českého krmení na keňské. Zároveň se budou učit respektovat elektrifikované oplocení, tak aby mohli být přepuštěni do prvního velkého výběhu oplocené buše o ploše 4 000 m². Následně budou pro ně ohrazeny dva mnohahektarové výběhy, kde by měli žít vždy pár severních bílých nosorožců s několika samicemi jižní formy. Důvodem je nastolení normálních sociálních vazeb s cílem navození přirozeného cyklování severních samic. Předpokládá se, že adaptace bude trvat minimálně 6 měsíců.

Samice Nájín byla vypuštěna do bomy jako první – 20. 12. 2009. *(dh)*

Ošetřovatel Jan Ždárek lákal na chleba z bedny do bomy samici Fatu. *(dh)*

Schůzka řídicí komise

Již 21. 12. 2009 proběhla první schůzka komise řídicí projekt, které se účastnili:

ČR a ZOO Dvůr Králové: RNDr. Dana Holečková – ředitelka zoo, MVDr. Jiří Váhala – hlavní veterinář zoo, MVDr. Přemysl Rabas – záchranné projekty.

Ol Pejeta: Richard Vigne – ředitel Ol Pejeta Conservancy, Batiem Craic – vedoucí chovu divokých zvířat a bezpečnosti zvířat OPC, Martin Mulata – manažer OPC.

Lewa: Ian Craic – hlavní manažer a člen AfRSG (Africké skupiny specialistů pro nosorožce) při IUCN (Mezinárodní unie ochrany přírody).

FFI: Rob Brett – manažer pro africké nosorožce a financování projektu (FFI – Fauna and Flora international – mezinárodní ochránářská organizace).

Back to Africa: dr. Hamish Currie – jednatel, organizátor transportu z Nairobi a sponzoringu, dr. Pete Morkel – veterinář odpovědný za transport a adaptaci zvířat.

Závěry jednání řídicí komise

- Bylo konstatováno, že transport proběhl dobře a dr. Morkel detailně popsal chování zvířat při něm včetně letu
- Bylo dohodnuto, že postupně a pozvolna proběhne adaptace na krmení a život v buši – během několika měsíců a zvířata se na střídačku budou učit chodit do velkého přírodního výběhu za plot s elektrickými ohradníky.
- Bylo konstatováno, jaká péče bude nosorožcům věnována včetně pobytu ošetřovatelů ze zoo až do 19. 1. (J. Žďárka vystřídá začátkem ledna Ing. Petržílek). Kromě českých ošetřovatelů a Berry White se o ně bude starat šest ošetřovatelů, a to tři ve dne a v noci také tři.
- Byla diskutována veterinární problematika s tím, že se bude dále řešit s experty na jednotlivé choroby a parazity včetně možnosti zvířata vakcinovat.
- Byla diskutována otázka nebezpečí otravy z rostlin, která dosud u bílých nosorožců nebyla nikde v přírodě zaznamenána.
- Bylo dohodnuto, že záměrem je samice co nejdříve dostat do pravidelného cyklování, což bude monitorováno odběrem vzorků trusu – metodiku naučí pracovníci z Čech.
- Bylo diskutováno zapojení týmu IZW Berlín s tím, že budou dotázáni, zda by bylo možno zajistit semeno ze samce Angalifu, který je v San Diegu. Jejich role se jeví jako zásadní zejména, pokud samice do dvou let nezabřežnou, nebo pokud by již nebyl k dispozici severní samec k páření.
- Bylo dohodnuto, že napáření severních samic musí být pouze severním samcem.

Fatu vstupuje do bomy jako druhá. (dh)

Fatu byla ihned spojena s matkou Nájín a obě začaly žrát připravené seno. (dh)

- Bylo dohodnuto, že ke stimulaci dvorských samic budou ke každému samci přidány tři mladé jižní samice – zajistí je Lewa.
- Podle výsledků hormonálních aktivit se samice severní buď rozdělí po jedné ke každému samci, nebo zůstanou spolu. Samci by mohli brzy začít pářit jižní samice a pochopitelně i severní.
- Byla diskutována možná stimulace jižním samcem za ohradou, ale bylo konstatováno, že možná nebude nutná. Vhodnější asi bude severní samce buď načas od samic separovat, nebo po čase vyměnit.
- Bylo konstatováno, že zprávy o nosorožcích v jižním Sudánu se stále objevují, a proto v březnu pojedou výprava z Lewa je tam hledat. Pokud se najdou, přítomnost dvorských zvířat v OPC je zásadní pro jejich odchyt a přesun do OPC.

Bude-li projekt úspěšný a vznikne za 20–30 let dostatečná populace, pak by její část mohla být přemístěna do dalších lokalit, včetně zemí původního výskytu, pokud tam bude zcela bezpečno. Uvažuje se i o hybridizaci, aby byly zachovány geny severních bílých nosorožců.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří se podíleli na realizaci projektu, zejména týmu pracovníků zahrady, kteří zcela profesionálně zvládli všechny obtíže překážky včetně nástrah počasí při přípravě a realizaci transportu, zejména zoologii pod vedením RNDr. Pavla Mouchy, oddělení nosorožců a výměny zvířat pod vedením Zdeňka Bárty a Mgr. Jiřího Hrubého, vrchního ošetřovatele Mirka Pochylého a týmu ošetřovatelů nosorožců – Janu Žďárkovi, Ing. Pavlu Petřílkovi, Vlastimilu Hájkovi a Romanu Lárovi. Za medializaci projektu a zajištěné péče o novináře a pořádání tiskových konferencí děkuji útvaru marketingu a vzdělávání pod vedením Jany Myslivečkové a za zajištění provozních náležitostí mému zástupci Ing. Mirku Špráchalovi a pracovníkům útvaru návštěvnického servisu pod vedením Jana Paříka.

Dále děkuji formě Stafi za včasnou a kvalitní realizaci transportních beden, spediční společnosti INEX SPEDITION s. r. o. za realizaci a úhradu transportu ze Dvora Králové do Prahy.

O projektu byl vytvořen dokumentární film firmou Lemuria TV vlastněnou Jiřím Bálkem. Za finanční podporu, bez které by tento film nemohl vzniknout, děkuji Ministerstvu životního prostředí, Severočeským dolům, nadaci Ochrana fauny Evropy a občanskému sdružení Natura viva při ZOO Dvůr Králové.

Na skládání nosorožců dohlížel i veterinář ZOO Dvůr Králové MVDr. Jirí Váhala. (dh)

Samec Suni byl vpuštěn do bomy jako třetí. (dh)

Realizace projektu ve fázích

Datum a účastníci	Předmět
Září 2007 dr. Holečková, dr. Smrček, dr. Morkel, dr. Currie	První diskuze o možnosti záchranu severního bílého nosorožce přemístěním do Afriky do bezpečné lokality a možné spojení s posledními divokými jedinci.
2007 Představenstvo zoo	Pověření jednáním ve věci projektu, zjišťováním možností.
Prosinec 2007 Zoo, Univerzita Vídeň	Vyšetření trusu samic Nájín a Fatu, zda jsou březí po pokusu o umělé oplodnění provedeném v květnu 2007.
Prosinec 2007 AfRSG Johannesburg	Jednání o návrhu ZOO Dvůr Králové poskytnout chovné nosorožce do projektu za stanovených podmínek – navržení 3 lokalit – dvou v JAR a jedné v Keni.
Leden 2008 Představenstvo zoo	Rozhodnutí navštívit lokalitu v Keni doporučenou AfRSG – Ol Pejeta.
Únor 2008 Back to Africa	Návrh, aby Keňa v důsledku nepokojů po volbách byla nahrazena lokalitou v JAR – Kimberly.
Březen 2008 Představenstvo zoo	Rozhodnutí na základě informací z Keni navštívit lokalitu v Kimberly v JAR.
Červen 2008 dr. Holečková, dr. Ruml	Návštěva lokality v Kimberly v JAR ve spolupráci s Back to Africa.
3. 9. 2008 Odborné jednání o projektu: 21 účastníků	Projednány možnosti pro záchranu severního bílého nosorožce – prezentace AfRSG, EAZA, ZOO Dvůr Králové, IZW, Univerzity Vídeň – dohodnuto, že jedinou reálnou šancí je přemístění do bezpečné lokality v Africe, část účastníků doporučila pokračování v asistované reprodukce. AfRSG a Back to Africa navrhovali, aby se prověřila ještě lokalita v Keni.
Září 2009 Holečková, Smrček	Vytvoření akčního plánu na základě výsledků jednání, který sloužil pro představenstvo.
Říjen 2008 Představenstvo zoo	Schválen postup v Akčním plánu s tím, že lokalitou zůstane Kimberly a nepojede se na obhlídku Ol Pejeta v Keni.
Říjen 2008	Vydání tiskové zprávy o odborném jednání a projektu.
Říjen 2008 Management zoo	Zahájeny přípravné fáze před transportem včetně žádosti o CITES a tvorby potřebných dokumentů.
Prosinec 2009 WAZA – Dollinger	Přijetí projektu pod záštitu Světové asociace zoologických zahrad a akvárií pod č. 08017. Informace o projektu na oficiálních internetových stránkách WAZA a v časopise WAZA č.12/2008.
Leden 2008 Back to Africa	Informace o skutečnosti, že v některých oblastech JAR se objevilo pytláctví a návrh zvážit lokalitu Ol Pejeta v Keni.
Únor 2009 Představenstvo zoo	Rozhodnutí o návštěvě lokality v Ol Pejeta – vyslání dr. Holečková, dr. Tomášová, Ing. Táborský.
Únor 2009 dr. Holečková, Ing. Táborský	Návštěva Ol Pejeta v Keni, jednání s českou velvyslankyní v Nairobi a ministrem životního prostředí o projektu, prověření lokality, která byla shledána ještě vhodnější než Kimberly zejména z důvodu větší šance spojení s posledními divokými jedinci.

Samec Sudán vycházel z bedny do bomy sledován mnoha novináři, kamerami a fotografy. (dh)

MVDr. Jiří Váhala, RNDr. Dana Holečková a Jan Žďárek před kamionem s prázdnými bednami v OI Pejeta. (az)

Datum a účastníci	Předmět
Duben 2009 Představenstvo zoo	Odsouhlasení lokality pro projekt OI Pejeta v Keni pro 2 samce a 3 samice s tím, že samice Nabire bude ještě vyšetřena. Odsouhlasen postup realizace projektu.
Představenstvo zoo	Odsouhlasení Protokolu o porozumění o projektu mezi ZOO Dvůr Králové, OI Pejeta, Back to Africa a FFI.
Červenec 2009 Zoo a IZW Berlin	Vyšetření samice Nabire, zjištěno, že není schopna přirozené reprodukce.
9. 9. 2009 Zoo - dr. Holečková	Vydání tiskové zprávy: Musí severní bílý nosorožec vyhynout?
Září 2009 Představenstvo zoo	Rozhodnuto, že do projektu budou zařazeny jen 2 samice a 2 samci, Nabire zůstane v ZOO. Odsouhlaseno úspěšné oplodnění samce Suni a odběru semene od něj, pro asistovanou reprodukci a zkrácení rohu pro transport.
23. 9. 2009 Zoo a IZW Berlin	Samec Suni byl uspán a IZW Berlin odebrali semeno pro případný budoucí umělé oplodnění a embryotransfer. Samci byl zkrácen roh, aby neohrozilo jeho ulomení při transportu v bedně.
Představenstvo zoo	Odsouhlasena smlouva o deponaci zvířat mezi zoo a OI Pejeta a realizace transportu s termíny buď prosinec 2009 nebo březen 2010.
7. 12. 2009 zoo (dr. Holečková, Ing. Tábořský, Ing. Ruml, J.Bém, dr. Moucha)	Tisková konference v ZOO Dvůr Králové o projektu a přípravách transportu.
11. 12. 2009 zoo (dr. Holečková, dr. Moucha, dr.Váhala), MZV (dr. Grepl), ČRo Leonardo (Mgr. Bobek), dr. Rabas (záchranné projekty)	Tisková konference v Národním muzeu Praha o projektu a termínu transportu.
16. 12. 2009 Velvyslanectví ČR v Keni	Jednání o transportu a posledních přípravách a zajištění účasti na letišti v Praze a v Nairobi.
19.–20. 12. 2009 zoo, OI Pejeta, FFI, Back to Africa, Kenya Wildlife service, Velvyslanectví ČR v Keni	Transport 4 nosorožců do OI Pejeta v Keni.
29. 12. 2009 Hamish Currie, Back to Africa	Informace, že posádka ruského vrtulníku viděla v jižním Súdanu v oblasti Shambe tři severní bílé nosorožce.

Po skládání proběhla malá konference pořádaná Keňskou stranou. Jako první hovořil ministr životního prostředí a lesů Keni Noah Wanesa. (bw)

Zahradu a cíle projektu představila ředitelkja ZOO RNDr. Dana Holečková. (bw)

Ian Craic, který je manažerem rezervace Lewa a členem AfRSG promluvil na malé konferenci jako poslední (dh)

Na bomě jsou umístěna loga partnerů a hlavních sponzorů projektu (az)

Hamish Currie z Back to Africa, Dr. Dana Holečková a Dr. Přemysl Rabas před prázdnou bednou. (az)

Letecký snímek bomy pro české nosorožce. (az)

Již den po příjezdu byl Sudán jako první přepuštěn do větší části bomy – 21. 12. 2009 (az)

Sudán ihned sežral keřik z přírodní vegetace. (dh)

Nájin následována Fatu začaly prozkoumávat větší část bomy. *(dh)*

Také Nájin a Fatu začaly ochutnávat rostlou travu. *(dh)*

Suni odpočívá se stínu větší části bomy. (dh)

Účastníci prvního jednání komise řídící projekt proběhlo 21. 12. 2009 (zleva Rob Brett z FFI, Richard Vigne a Batian Craig z Ol Pejeta, Dr. Dana Holečková a Dr. Přemysl Rabas, Hamisch Currie z Back to Africa, Martin Mulata z Ol Pejeta, veterináři Dr. Jiří Váhala a Pete Morkel a Ian Craig z Lewa. (az)